

ОСОБЕНОСТИ И ТИПОЛОГИЯ НА КРУИЗНОТО КОРАБОПЛАВАНЕ В СЪВРЕМЕННИ УСЛОВИЯ

Евгения Крижановска

Катедра „Експлоатация и мениджмънт на морския транспорт”,

ВВМУ «Н.Й. Вапцаров», Варна

Резюме: *В статията се разглежда съвременното състояние на пътническия флот в условията на линейно и круизно корабоплаване; уточнена е класификацията на морските и речните пътнически превози, редовните пътнически и фериботни линии и маршрути; характеризира се връзката между класификационните признаци на пътническите кораби в зависимост от района на плаване, начина на предвижване и функционалното предназначение.*

Пътническият флот е структуриран по вид транспортна дейност. Идентифицирани са основните фактори, влияещи върху характеристиките на пътническото корабоплаване.

Ключови думи: *круизни рейсове, линейно пътническо корабоплаване, пътнически водни маршрути, редовни пасажерски и фериботни линии, транспортна дейност, туристически поток.*

FEATURES AND TYPOLOGY OF CRUISE SHIPPING IN MODERN CONDITIONS

Yevheniia Kryzhanovska

Department of Operation and Management of Maritime Transport,

Nikola Vaptsarov Naval Academy, Varna, Bulgaria

Abstract: *The article examines the current state of the passenger fleet in the conditions of liner and cruise shipping; the classification of sea and river passenger transportation, regular passenger and ferry lines and routes is clarified; the relationship between the classification features of passenger ships depending on the navigation area, method of transportation and functional purpose is characterized.*

The passenger fleet is structured by type of transport activity. The main factors influencing the characteristics of passenger shipping are identified.

Keywords: *cruise voyages, linear passenger shipping, passenger water routes, regular passenger and ferry lines, transport activities, tourist flow.*

Въведение.

Круизното корабоплаване е уникално явление, което е вид курортен комплекс, където круизният лайнер едновременно действа като транспорт и средство за отдих. Изследването на различни аспекти от неговото развитие е актуално, тъй като круизът, като продукт на круизното корабоплаване, не само осигурява качествен отдих на населението, но и спомага за повишаване на неговото културно ниво и качеството на живот като цяло.

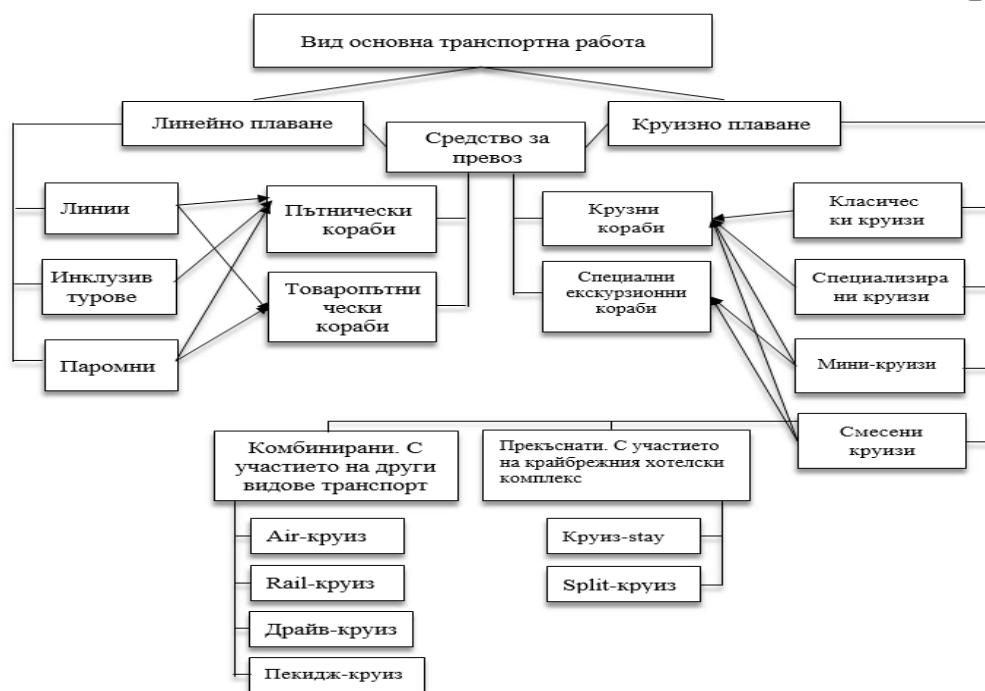
Специално внимание заслужават въпросите за класификацията на видовете круизно корабоплаване, техните характеристики и разнообразие. Като материал за изследването са послужили научните разработки на учени от страните от Черноморския регион: С.С. Боровик, В.В. Винников, А.Г. Шибаева, А.В. Шмиткова и др. [3; 4; 9; 10], където е изложена класификацията на пътническите превози с водни видове транспорт, съставена по различни критерии и признаци. Целта на статията е да се анализира текущото състояние на пътническия флот в условията на линейно и круизно корабоплаване, както и да се изясни класификацията на формите за организиране на морски и речни круизи в съответствие със съвременните условия.

1. Класификация на морските пътнически превози

Според учените основните фактори, влияещи върху характеристиките на пътническото корабоплаване, са условията на експлоатация на неговите кораби, а именно: видът на основната транспортна дейност; район на плаване и сезонност на работа. В зависимост от вида на транспортната дейност пътническият флот се разделя на линейен и круизен флот. Под линейно пътническо корабоплаване се разбира редовно обслужване на пътническите превози в посоки напред и назад между определени пунктове от група плавателни съдове от същия тип, определени за линията, чието тръгване се регламентира от честотата (интервала), а движението - от графика [3, с.25]. Линейното пътническо корабоплаване включва линейни превози, инклузив-турове на линейни кораби и фериботни превози. Линейният флот може да се използва както изключително за пътнически превоз, така и за товаропътнически. Изключение прави малкотонажният флот за крайбрежното и вътрешното плаване, който превозва само пътници. Резултатите от структурирането на пътническото корабоплаване по видове превозни средства са отразени на фигура 1.

В основа на класификацията на пътническите превози на В.В. Винников са поставени следните признаци: видът на плаването, използваният флот и далечината на плаване, както и целта на пътуването на пътниците [4, с.8]. Според вида на плаване, който отразява икономическото значение на морските пътнически превози, те се разделят на две групи: външни и вътрешни. Към първата група ученият отнася три вида превози: 1) превози

между отечествени пристанища, разположени в един или различни басейни; 2) превози между отечествени и чуждестранни пристанища, разположени в един или различни басейни; 3) превози между чуждестранни пристанища.

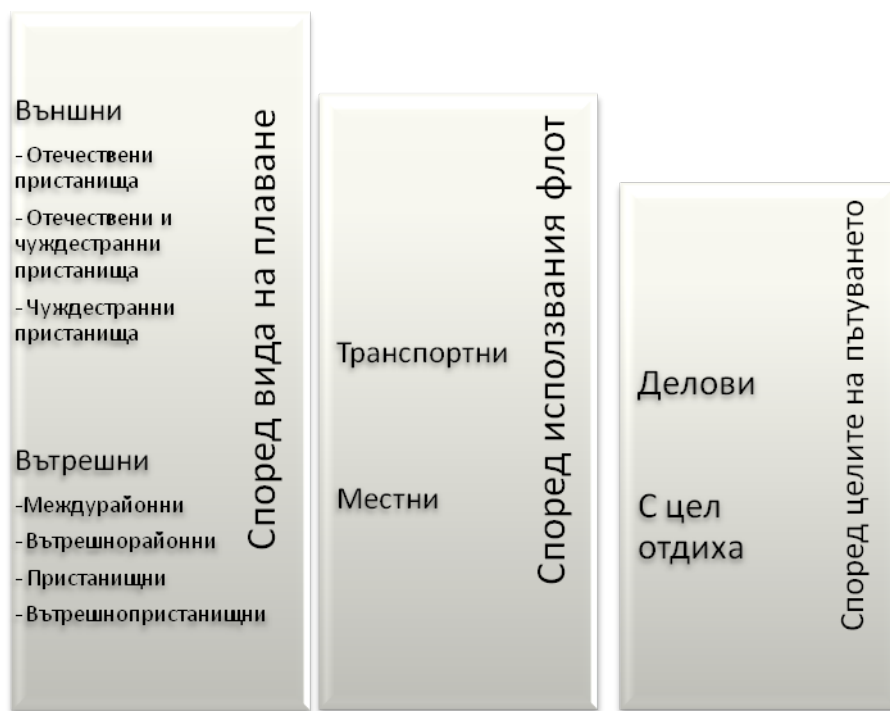

Фиг. 1. Структурна схема на разпределението на пътническото корабоплаване според видове транспорт.

Забележка: Фиг. 1 е композирана по данни от източници [3]

Втората група се състои от превози между пристанищата в един басейн. Тази група включва следните превози: междурайонни (в рамките на един басейн, но различни административни и икономически райони); вътрешенрайонни (в рамките на един административен или икономически район); пристанищни (в района на пристанищна дейност между него и неговите пристанищни пунктове); вътрешнопристанищни (в района на пристанищната акватория).

Класификацията на изследователя според признака на използвания флот и далечината отразява разпределението на морските пътнически съобщения и превозите между две групи от флота: транспортен, който е в баланса на корабните компании; и местен пътнически, записан в баланса на пристанищата. Според целите на пътуването пътническите съобщения и превозите също се разделят на две групи: делови пътувания и морски пътешествия с цел отпущане. Авторът отбелязва, че наскоро се появи контингент от пътници, които се стремят да комбинират на морско пътуване и двете посочени цели. Въз основа на резултатите от анализа на тази класификация е съставена фигура 2.

Фиг. 2. Класификация на морските пътнически превози.
Забележка: Фиг. 2 е композирана по данни от източници [4, с.8]

В научната литература специално внимание се обръща на класификацията и характеристиката на морските линии [3; 9]. По-специално се отбелязва, че линиите се подразделят на далечни, местни и крайградски. Далечните включват всички чуждестранни (международни) и вътрешни с дължина над 100 мили (185,2 км), които обслужват превози между значителни крайбрежни центрове. Местните включват вътрешни линии с дължина по-малка от 100 мили, които обслужват превози между два съседни района. Крайградските включват линии, които осигуряват пътническо съобщение между пунктовете, влизаци в крайградската зона на курортните морски градове. Линиите също се разделят на товаропътнически и пътнически. Последните включват туристически, крайградски и част от местните линии.

Високоскоростните и комфортабелни кораби обслужват експресни линии, които са положени между големите морски центрове при наличие на устойчиви пътнически потоци. Планиран е минимален брой влизания на плавателни съдове в междинни пристанища с гранично кратки спирки. Корабите с по-ниски скорости и нива на комфорт обслужват бързи линии. По такива линии корабите имат повече пристанища за влизане и по-дълги спирки. Всички останали кораби обслужват пътнически линии.

Продължителността на функционирането на линиите до голяма степен зависи от метеорологичните условия, във връзка с което, линиите биват целогодишни и сезонни. Целогодишните линии работят по маршрути за пътнически превози с постоянни

пътникопотоци и непрекъснатата навигация. Сезонните линии осигуряват превоз на пътници за периоди на навигация.

Както отбелязват изследователите, с развитието на круизното корабоплаване са се развили така наречените линии с комплексно обслужване (инклузив-турове), които обединяват потоците от делови пътници и туристи [8]. Следователно такива линии се характеризират с относително дълъг престой в пристанищата за влизане и предплатено и включено в цената на круиза комплексно обслужване, включващо хранене, развлечения на борда на кораба и екскурзии на брега. Някои от тези линии имат асиметричен маршрут на движението. По този начин корабособствениците обединяват потоците от обикновени пътници и туристи в рамките на една линия, стремейки се към най-ефективната работа на своите кораби. При това трябва да се има предвид, че деловите пътувания на кораби от такива линии се извършват от пътници, които не са строго лимитирани от сроковете на предвижването си и искат да го комбинират с отдых на борда на кораба и запознаване с забележителностите в пристанищата за влизане. Отделно се класифицират линиите според следните признаци: в зависимост от структурата; от формата за съобщение; от скоростта на доставка на пътниците и комфорта на корабите [9, с.19].

В.В. Винников откроява две основни форми на организация на морското пътническо корабоплаване – линейна и рейсова. Според автора съществуват различни форми на организиране на круизи както в рамките на линейното, така и на рейсовото пътническо корабоплаване [4, с.8]. Рейсовете се класифицират съгласно следните принципи: в зависимост от продължителността и времето на рейса; в зависимост от броя на портовете за влизане; в зависимост от последователността на портовете за влизане; чрез геометрично построение. В същото време някои класификационни признаци на линеен маршрут могат да бъдат присъщи на рейсовия и обратно.

В света има голям брой и разнообразие от пътнически водни маршрути. Всеки от маршрутите има свои собствени характеристики, а именно: броят на пунктовете (пристанниците) за влизане и тяхното географско разположение; скоростта на движение на плавателните съдове и времето на престой в пунктовете (пристанниците) за влизане; редовността и честотата на изпращане на кораби; наличие или липса на разписание; обемът на пътнически поток и товаропоток (за товарно-пътнически линии); целта на предвижването на пътниците и друго.

Въз основа на анализа на научните изследвания и съвременните маршрути, С.С. Боровик уточнява и допълва класификацията на пътническите маршрути за работа на воден транспорт, като подчертава девет основни позиции [3, с.37]. В зависимост от редовността на работа на пътнически кораб по маршрута, авторът откроява два вида пътнически

маршрути: линеен и рейсов. По линейния маршрут движението на кораба се организира по предварително обявен график между постоянните пристанища с възможност за качване и слизане на пътници във всяко пристанище. Рейсовият апътнически маршрут се изпълнява епизодично, като правило, с туристическа цел.

В зависимост от географското положение на навигационния път пътническите маршрути се разделят на морски, речни и смесени. Морските пътнически маршрути се осъществяват само по море или океан, речни - по реки и вътрешни водни пътища, такива като канали, езера, водохранилища; смесени - по различни участъци на водната повърхност. В зависимост от обекта на превозване маршрутите се делят на пътнически, когато корабът превозва чисто пътници между пунктовете на маршрута, и товарно-пътнически, когато корабът превозва както пътници, така и товари между пунктовете на маршрута. Според продължителността на функционирането пътническите маршрути се делят на постояннодействащи и сезонни; по структура - на прости и сложни. Прост маршрут е организиран между две пристанища, докато сложен маршрут обхваща повече от два пристанища.

В зависимост от формата на съобщението и дължината на маршрута се открояват два негови вида: международен и вътрешен. За международният се счита маршрут, който е организиран между пристанищата на различни страни. Вътрешният (каботажният) е маршрут, организиран между пристанищата в рамките на една държава. На свой ред вътрешните маршрути могат да бъдат разделени, в зависимост от тяхната дължина, на дълги разстояния - маршрут над 100 мили (185,2 км) и местни - маршрут с дължина по-малка от 100 мили между пристанищата на съседни райони. По характера на пътническия поток, според целта, маршрутите се разделят на транспортни, транспортно-туристически и туристически. Транспортният е маршрут, при който пътниците следват маршрута изключително за делови цели (работа, командировка и т.н.); транспортно-туристически - когато пътниците използват маршрута, както за делови, така и за туристически цели; туристически - когато пътниците използват маршрута изключително за туристически цели. На свой ред туристическите маршрути се делят на круизни, за разходки и екскурзионни.

В зависимост от скоростта на доставка, броя на пристанищата за влизане и времето на престой, маршрутите се наричат „експресни“ и „бързи“. Експресният е маршрут, който се обслужва от високоскоростни (скорост - над 25 възела) комфортни кораби и включва минимален брой пристанища за влизане с минимално време на престой в тях; и бързият – е маршрут с повече пристанища за влизане от експресния, който се обслужва от кораби със скорост до 25 възела.

Фиг. 3. Класификация на пътнически маршрути.
Забележка: Фиг. 3 е композирана по данни от източници [3].

Според геометричното построение на схемите на маршрута се различават девет типа. Линейният маршрут започва от едно пристанище и завършва от друго; при радиално - предвижването се извършва от едно базово пристанище в различни посоки и обратно към базовото пристанище. Радиално-затвореният маршрут съчетава линеен маршрут в права и обратна посока. Прегъвано-затвореният маршрут започва и завършва в едно и също базово пристанище, но междинните пристанища не са разположени според географската ротация. Кръговият - започва и завършва в едно и също основно пристанище, а междинните пристанища са разположени според географската ротация. Крайградският маршрут е положен между пристанищата или пунктовете в крайградските зони (той може също така да свързва градските пунктове с крайградските), градският - между пунктовете в рамките на един град. Резултатите от изследването на тази класификация са отразени на фигура 3.

Подобна характеристика на маршрутите, според автора [3, с.38], ще позволи на корабособственика да взима решение относно избора на типа плавателен съд или флот, който да оперира по даден маршрут, да определя броя на плавателните съдове, техния

пътнически капацитет, да определя минималният брой пътници, които ще осигурят беззагубната експлоатация на плавателните съдове, да съставя оптимален график, а също и да оценява ефективността вече работещи по маршрута кораби.

2. Класификация на круизното корабоплаване

Широко разпространение в пътническите съобщения е получила рейсовата форма на корабоплаване. Основата на тази форма за пътническия флот съставят круизите, началото за които са положили туристическо-екскурзионни рейсове. Круизите не са просто вид превози на пътници с водни видове транспорт, а специфичен, високотехнологичен и сложен според организация вид туристически продукт, притежаващ уникални потребителски свойства.

Особеностите на пътническия воден транспорт определят неговите функции в системата на съвременния туризъм. Днес по-голямата част от пътниците на морските и речните кораби са туристи. Това се потвърждава от данни от специални проучвания: 70-80% от хората, избрали морския пътнически транспорт като средство за придвижване, пътуват специално с цел туризъм [5, с. 129]. Круизите се извършват на кораби, зафрахтовани за тази цел от отечествени и чуждестранни фрахтователи, или организирани от самите корабни предприятия на техен търговски риск. При фрахтоване на круизни рейсове, маршрутът на плавателния съд и графикът за неговото движение не са вече установени от самия корабособственик, но те са предмет на взаимно съгласие и на двете страни (корабособственика и фрахтователя). Други условия също са предмет на споразумение.

Круизното корабоплаване се подразделя на два сегмента: океански-морски и речни пътешествия. Общото между тях е, че освен придвижването на специален кораб, по маршрута се предоставя и широк спектър от услуги: настаняване на туристи в каюти от избраната категория, обществено хранене, провеждане на оздравителни, познавателни и културни мероприятия на борда, реализация на екскурзионни програми на брега по време на спирки.

Според А.В. Шмиткова, морските круизи, в зависимост от условията на превозване, тяхната продължителност и дължина, се подразделят на околосветски, крайбрежни, трансатлантически и експедиционни [10, с.7]. Околосветските круизи авторът определя като вид круизи, който представлява завършено пътуване около Земята под формата на едно дълго пътуване. Крайбрежните круизи са круизи по маршрути, които се движат в крайбрежните води на основните континенти. Трансатлантическите круизи са „легендарни круизи с преход през Атлантика с пътнически кораб“. Експедиционните круизи са

„специално организирани круизни програми, чиито маршрути преминават през т. нар. екстремна географска зона на планетата - до недостъпни места ...“ [10, с.9-10]. Тази класификация не е изчерпателна, но служи като допълнителен източник за осмисляне на типологията на круизното корабоплаване.

Круизите, като правило, се извършват в райони с благоприятен климат, като се обръща специално внимание на създаването на условия за почивка на пътниците на палубите. Въпреки ограниченията на дълбочината и газенето на подходните канали на някои круизни пристанища, днес круизни кораби в океанския и морския район на плаване имат голям брой палуби (12-20). Речните пък кораби, отчитайки ограничената дълбочина и височина под мостовите участъци в продължение на навигационния път, имат 2-4 палуби. На горната открита палуба на речния кораб се намира наблюдателна площадка и се разполагат шезлонги за слънчеви бани.

Речните пътувания могат да бъдат класифицирани, както следва: превоз на пътници и туристи с редовни рейсове; превоз на пътници и туристи с чартърни рейсове; превоз на пътници и туристи по високоскоростни и експресни линии; фериботни преходи; рейсове за разходки и екскурзионни рейсове; превоз с водни видове транспорт на самодейни туристи: краткосрочни и дългосрочни круизи; специални круизи (конгресни круизи, бизнес круизи, учебни круизи и др.); използване на плаващи средства под формата на плаващи хотели и др. Речните пътувания и круизи могат да бъдат краткосрочни (1-3 дни) и дългосрочни (25-30 дни). Те са особено популярни в страни, където има мощни езерни и речни системи, както и канални системи.

Характерните черти на морските и речните круизи са следните:

- участниците в круиза остават в същия състав през целия период на пътуването;
- обслужването се предоставя като “all inclusive” - “всичко включено в цената”;
- по време на пътуването на борда на лайнера се предлага широка гама от развлекателни програми и допълнителни услуги (спа салони, фитнес центрове, магазини, голф и тенис кортове и др.);
- маршрутите са изложени в региони, които са в голямо търсене сред туристите;
- престои се предвиждат на места с голям брой атракции;
- бреговото обслужване на пристанищата за закотвяне осигурява широка гама от екскурзии, придружени от квалифицирани гидове [1, с.102-103].

Като част от круизното турне се представя разнообразна гама от услуги: изискано хранене, комфортно настаняване, развлекателни и персонални програми за отдых и много други, докато основният вид услуги, предоставяни на пътниците на морски кораб, е услугите за превоз.

3. Анализ на съвременното състояние на пътническият флот в линейното и круизното корабоплаване

Въпреки факта, че както в линейното, така и в круизното плаване, пътническият флот изпълнява транспортна функция, все още съществуват приципиални разлики, които трябва да се вземат предвид при организирането на функционирането на пътнически кораби (Таблица 1).

Както е известно, с развитието на авиационните и железопътните видове пътнически транспорт, като по-скоростни, водният пътнически транспорт постепенно губи своята транспортна функция. Научно-техническият прогрес е довел до подобряване на благосъстоянието на населението и увеличаване на търсенето на туристически пътувания с цел отход, рекреация и запознаване с чуждата култура. По този начин е била извършена трансформацията на линейно пътническо корабоплаване в круизно.

Днес линейното корабоплаване съществува в онези региони, където няма алтернатива за придвижване с други видове транспорт (пътническо водно съобщение през канали, проливи, между островите и т.н.). Круизите пък се организират по целия свят и са много търсени сред туристите. Главната отличителна черта на линейното и круизното корабоплаване е, че по време на круизното, кораб действа не само като средство за придвижване на пътниците, но и като обект на туризма. При това, круизните кораби са много по-комфортабелни от линейните. Съвременен круизен кораб има градска инфраструктура със своите обекти за настаняване, хранене, развлечения и търговия и в резултат на това сложна система за управление. Като правило линейното корабоплаване обслужва вече оформения пътникопоток на делови пътешествениците. Круизното корабоплаване обслужва туристически пътникопотоци.

В круизното корабоплаване при наличие на сформирано устойчиво търсене на някой от предлаганите круизи е прието да се организира работата на флота чрез последователни рейсове. Това е форма на организиране на превози на пътници, при която един или няколко круизни кораба извършват определен брой рейсове между постоянните пристанища. Специалистите-практици в круизния бизнес открояват цял спектър от разлики между круизното корабоплаване и линейните морски пътнически превози, състоящ се от асортимента на предлаганите услуги, социалния състав на пътниците, конструктивните особености на корабите, времето на плаване, географията на маршрути, мотивацията за пътуване [7].

Характеристики на линейния и круизния пътнически флот

Признак	Линейен	Круизен
Корабът като средство за придвижване и настаняване на пътници	Корабът действа като средство за транспортиране на пътника, неговия багаж и превозното средство на пътника (при фериботните превози). Предлагат се каюти на плавателни съдове за дълги разстояния. На кораби, работещи по къси линии, места за пътници са седалките.	Корабът е едновременно транспортно средство и обект на туризъм. Това е място за пребиваване на туристи, където каютите съответстват на хотелските стаи.
	На линията са закрепени определени видове плавателни съдове с техните експлоатационни характеристики по скорост, комфорт за работа по дадена линия.	По един и същ круизен маршрут могат да работят кораби с различни експлоатационни характеристики и различни удобства.
Редовност на рейсовете	Флотът работи редовно по предварително обявен график. През цялата година или сезон.	Флотът извършва еднократни рейсове или последователни рейсове. Корабът може да работи в различни региони в зависимост от сезона.
Ресторантски комплекс	Системата за хранене е проста или липсва.	На борда има много заведения за хранене, които отчитат местните традиции в готвенето.
Развлекателен комплекс	Като правило, без развлекателни програми. Изключение правят туристическите линии.	Предлагат се развлекателни програми по време на пътуването.
Характеристика на маршрута	Линията се полага между географски точки при наличие на пътничопоток между тях и нуждите на населението да се придвижва по вода	Маршрути се полагат в регионите, които са най-търсени сред туристите.
	Спирки се планират в близост до точките на произход и поглъщане на пътнически потоци, в зависимост от наличието на свързани видове транспорт	Предвидени са спирки на места с много атракции.
Тарифа	Пътникът заплаща линейната тарифа, определена за транспортната услуга	Обслужването се предоставя "all inclusive" - "всичко е включено в цената"
Документално оформлене	В международното съобщение при слизане на брега пътниците трябва да преминат юридически процедури в съответствие с изискванията на законодателството на приемащата страна.	Пътниците на круизни кораби, според статистиката на Световната туристическа организация, се считат за екскурзианти със специален имиграционен паспортен режим. В повечето случаи за транзитните страни пътниците не се нуждаят от специална виза, за да излязат на брега, но престоят им обикновено не надвишава 72 часа.

Забележка: Таблицата е съставена по данни от източник [3; 7].

Така, в круизното корабоплаване мотивацията за плаване е: отдих, развлечение, разглеждане на забележителности и други цели на пътуването, а в случай на линейен превоз с морски пътнически транспорт, мотивацията за пътуване на пътници е много по-широка. Това включва смяна на местоживееене, трудова миграция, пътуване до друг регион (държава) за повече от година, посещение на роднини, приятели и т.н. Мотивацията за пътуване на круизни пътници обуславя разликата между географията на морските круизи и маршрута на обикновените морски превози. Круиз подразбира влизането на кораб в

пристанища, разположени в градове и региони, които са популярни туристически центрове; докато морските пътнически линии са планирани така, че да свързват големи делови центрове или места, морското съобщение между които е необходимо и икономически обосновано поради географското им разположение (между островите на архипелага, остров и континента и т.н.). При круизното корабоплаване сроковете за плаване зависят от посоката на маршрута, броя на пристанищата за влизане на плавателен съд, времето, прекарано от туристите в пристанището и могат да варират значително в зависимост от избора на тур и цената му. Целта на морския пътнически превоз е най-бързата доставка до дестинацията, съответно срокът на плаване се определя от разстоянието от пристанището до пристанището и метеорологичните условия. Освен това определяща роля имат сезонните колебания в търсенето на морски пътувания, като се вземат предвид условията на навигацията, периодът на отпуски, календарът на празниците, почивните дни и ваканциите.

Социалната структура на пътничкопотока на морските и круизните превози съществено се отличава както по отношение на демографските и етническите характеристики, така и по отношение на нивото на доходи, образование, професия и т.н. Основният контингент круизни туристи са заможни, образовани, семейни хора, на средна възраст, които предпочитат комфортна почивка с богата познавателна програма. Пътник на обикновен кораб може да бъде всяко лице, независимо от неговия социално-икономически статус, възраст, националност, религия и т.н. За разлика от линейните превози, за които от първостепенно значение е минимизирането на времето за доставка на пътниците от пристанището на отпътуване до пристанището на местоназначение, при проектирането на круизни кораби „централният фокус в развитието на конструкциите – огромни, безопасни, красиви кораби с голям пътнически капацитет с относително ниска скорост на плаване, но изключително устойчиви към люлеенето" [2].

Заключение

В съвременното пътническо корабоплаване линейните кораби изпълняват транспортна функция, а круизните кораби действат не само като средство за предвижване, но и като туристически обект. Тези различия определят изискванията към комфорта на водния транспорт като цяло.

Основните фактори, влияещи върху характеристиките на пътническото корабоплаване, са условията на експлоатация на неговите кораби (видът на транспортна дейност; район на плаване и сезонност на работа). Основните признаци на класификацията на круизните пътувания са: начинът на организиране на круиза, условията на превози, тяхната продължителност и обхват, целта на пътуването, съдържанието на круизната

програма, нивото на обслужване, цените и др.

Изборът на формата за организиране на пътнически превози по морски и речен транспорт се определя от особеностите на определени маршрути и трябва да осигури безопасност и качество на обслужването, редовност на движението, съответствие на транспортното средство с характеристиките на маршрута и нуждите на пътниците.

Литература

1. АРЮН О.В. *Организація транспортного обслуговування туристів*. Київ: Альтерпрес, 2008, с. 192.
2. БИРЖАКОВ М.Б., НИКИФОРОВ В.И. *Индустрия туризма: перевозки*. СПб.: Невский Фонд, 2003, 397 с.
3. БОРОВИК С.С. *Организація ефективного функціонування пасажирського флоту в різних умовах експлуатації*. Дис. к. тех. наук: Одеса, Факультет „Експлуатація і ремонт транспортних засобів“, 2020.
4. ВИННИКОВ В.В. *Рынок круизного судоходства*. Курс лекций. 2011. ОНМА, Одесса.
5. ГЕОРГИЕВ А., ВАСИЛЕВА М. *Туроператорска, агентска и транспортна дейности в туризма*. София: Аскони, 2003, 224 с.
6. ГЕРАСИМЕНКО В.Г., ЗАМКОВА А.В. *Организація транспортних подорожей і перевезень туристів*. Навчальний посібник. Харків: Бурун книга, 2010, 129 с.
7. ЛОГУНОВА Н.А. *Развитие круизного судоходства как составной части круизного туризма*. Вісник економіки у транспорті і промисловості № 43, 2013, с.89-94.
8. ЧЕКАЛОВЕЦ В.И., КОЛОДИН А.Л., СТОЛЯРОВ Г.Л., МЕРКТ Е.В., ГРЕБЕННИК Н.Г., ОЛЕФИР ИМ., ПУСТОВИТ Е.Г., ЯРОВАЯ Н.В. *Совершенствование управления морскими торговыми портами: учебное пособие*, Одесса: ОНМУ, 2002, 142 с.
9. ШИБАЕВ А.Г., ПЕТРОВ И.М., СИЛЬВАНСКАЯ Г.Н. *Краткий курс лекций по дисциплине «Пассажирские перевозки»*. Севастополь-Одесса, 2010, 99 с.
8. ШМЫТКОВА А.В. *Организация круизов*. Таганрог: Южный федеральный университет, 2019, с. 176.